

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА ТА ДЕМОГРАФІЯ

УДК 331.5.024.5
JEL Classification: J23

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

© 2019 БОНДАРЕВСЬКА К. В.

УДК 331.5.024.5
JEL Classification: J23

Бондаревська К. В.

Сучасні тенденції розвитку ринку праці в контексті соціальної безпеки держави

У статті розглянуто особливості розвитку вітчизняного ринку праці в сучасних умовах з урахуванням необхідності забезпечення соціальної безпеки держави. В результаті дослідження було висвітлено основні тенденції розвитку ринку праці, а також обґрунтовано заходи щодо покращення ситуації. Зокрема, було визначено, що сучасний ринок праці характеризується дисбалансом між попитом і пропозицією робочої сили; неефективним використанням трудового потенціалу, зокрема, на молодіжному ринку праці; високими темпами зростання рівня безробіття у сільській місцевості, скороченням кількості зайнятого населення за основними видами економічної діяльності. З метою забезпечення соціальної безпеки держави було обґрунтовано необхідність підвищення рівня добробуту суспільства за рахунок вирішення проблеми зайнятості населення шляхом застосування таких заходів: формування механізму ефективної взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг; надання дотацій роботодавцям, які приймають молодих працівників на перше робоче місце; надання податкових пільг для цих підприємств; створення умов для формування нових робочих місць; впровадження системи освіти впродовж життя; застосування механізму оплачуваних громадських робіт; формування системи моніторингу показників ринку праці; удосконалення нормативно-правової бази соціально-трудова відносини.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, безробіття, соціальна безпека, безпека зайнятості, державна політика зайнятості, соціально-трудова відносини.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-255-262>

Рис.: 1. Табл.: 6. Бібл.: 8.

Бондаревська Ксенія Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та управління національним господарством, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (просп. Гагаріна, 72, Дніпро, 49010, Україна)

E-mail: kseny-8888@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8683-6834>

УДК 331.5.024.5
JEL Classification: J23

UDC 331.5.024.5
JEL Classification: J23

Бондаревская К. В. Современные тенденции развития рынка труда в контексте социальной безопасности государства

В статье рассмотрены особенности развития отечественного рынка труда в современных условиях с учетом необходимости обеспечения социальной безопасности государства. В результате исследования были рассмотрены основные тенденции развития рынка труда, а также обоснованы мероприятия по улучшению ситуации. В частности, было определено, что современный рынок труда характеризуется дисбалансом между спросом и предложением рабочей силы; неэффективным использованием трудового потенциала, в частности, на молодежном рынке труда; высокими темпами роста уровня безработицы в сельской местности, сокращением количества занятого населения по основным видам экономической деятельности. С целью обеспечения социальной безопасности государства была обоснована необходимость повышения уровня благосостояния общества за счет решения проблемы занятости населения путем применения следующих мероприятий: формирование механизма эффективного взаимодействия рынка труда и рынка образовательных услуг; предоставление дотаций работодателям, которые принимают молодых работников на первое рабочее место; предоставление налоговых льгот для этих предприятий; создание условий для формирования новых рабочих мест; внедрение системы образования на протяжении жизни; применение механизма оплачиваемых общественных работ; формирование системы мониторинга показателей рынка труда; со-

Bondarevska K. V. Current Trends in the Development of the Labor Market in the Context of Social Security of the State

The article considers the features of the development of the domestic labor market under modern conditions in the context of the need to ensure social security of the state. In the course of the study, the main trends in the development of the labor market are identified, and measures to improve the situation are justified. It is determined that the modern labor market is characterized by an imbalance between labor supply and labor demand; inefficient use of labor potential, in particular, in the youth labor market; high growth rates of unemployment in rural areas, a decrease in the number of employed people by major economic sectors. For the purpose of ensuring the social security of the state, there justified the need for improving the welfare of society due to solving the problem of employment by applying the following measures: forming a mechanism for effective interaction of the labor market and the market for educational services; granting subsidies to employers hiring entry-level candidates; providing tax incentives for these enterprises; establishing conditions for the creation of new jobs; introducing a lifelong education system; applying the mechanism of paid community works; building a system for monitoring labor market indicators; improving the regulatory framework for social and labor relations.

Keywords: labor market, employment, unemployment, social security, employment security, state employment policy, social and labor relations.

Fig.: 1. Tabl.: 6. Bibl.: 8.

вершенствование нормативно-правовой базы социально-трудовых отношений.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, безработица, социальная безопасность, безопасность занятости, государственная политика занятости, социально-трудовые отношения.

Рис.: 1. **Табл.:** 6. **Библ.:** 8.

Бондаревская Ксения Валентиновна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и управления национальным хозяйством, Днепровский национальный университет имени Олеся Гончара (просп. Гагарина, 72, Днепр, 49010, Украина)

E-mail: Kseny-8888@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8683-6834>

Bondarevska Kseniia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management of National Economy, Oles Honchar Dnipro National University (72 Haharina Ave., Dnipro, 49010, Ukraine)

E-mail: Kseny-8888@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8683-6834>

Вступ. Однією з найбільш актуальних проблем сьогодення є забезпечення розвитку ринку праці з урахуванням необхідності вирішення проблемних питань щодо співвідношення попиту та пропозиції, зростання рівня безробіття та посилення міграційних диспропорцій, зниження рівня реальних доходів населення, демографічних проблем. При цьому негативні тенденції, що мають місце у сфері соціально-трудових відносин, створюють відповідні загрози національній безпеці й ефективному розвитку соціально-економічних відносин в Україні. Саме тому досить важливим у сучасних умовах є вивчення тенденцій розвитку ринку праці та виявлення чинників впливу відносин зайнятості населення на стан забезпечення соціальної безпеки, що є складовою механізмом національної безпеки держави. Знання ситуації та володіння відповідною інформацією надасть можливість визначити та розробити комплекс запобіжних заходів щодо недопущення явищ погіршення стану ринку праці, а також обґрунтувати напрями щодо покращення наявних тенденцій.

Слід зазначити, що в сучасних умовах розвитку соціально-економічних відносин поступово зростає актуальність і значення соціальних показників і критеріїв розвитку. Зокрема, замість суто економічних індикаторів показовими є якісні параметри розвитку трудового потенціалу та рівня життя населення. Як засвідчує практичний досвід та численні дослідження науковців, ігнорування соціальних індикаторів розвитку призводить до виникнення серйозних проблем, які здійснюють негативний вплив на стан національної безпеки держави. Важливість вищезазначених проблемних питань, а також необхідність детального аналізу сучасного стану розвитку ринку праці в контексті забезпечення його безпеки і обумовили мету дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблемних питань зайнятості та функціонування ринку праці займалися відомі вітчизняні вчені А. Л. Баланда, О. А. Грішнова, Е. М. Лібанова, Т. П. Петрова, В. М. Петюх та ін. У їх наукових працях здійснено детальний аналіз умов розвитку ринку праці, факторів впливу на основні його показники, обґрунтовано необхідність державного регулювання зайнятості. Важливі аспекти забезпечення соціальної безпеки розкривають у своїх наукових розробках вчені-дослідники І. Гнибіденко, О. Новікова, О. Сиченко, В. Скуратівський, Н. Статівка й ін. Зокрема, у їх наукових працях розглядаються сутність і відмінності соціальної

безпеки, її місце в структурі національної безпеки держави, обґрунтовується необхідність врахування соціальних індикаторів розвитку суспільства. Незважаючи на достатню кількість наукових напрацювань у сфері соціально-трудових відносин і соціальної безпеки, подальших досліджень потребує вивчення особливостей функціонування ринку праці з урахуванням сучасних тенденцій його розвитку у взаємозв'язку з ключовими аспектами соціальної безпеки.

Метою дослідження є висвітлення сучасних тенденцій розвитку вітчизняного ринку праці в контексті забезпечення соціальної безпеки, а також обґрунтування заходів щодо покращення ситуації.

Основний виклад матеріалу. Розглядаючи питання функціонування ринку праці в контексті соціальної безпеки, слід звернути увагу на законодавчу базу, яка обґрунтовує визначення поняття «безпеки», зокрема, національної. Так, Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає національну безпеку як «захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам» [1].

Однак, на жаль, Закон не надає визначення терміну «соціальна безпека». В той же час, як у Декларації про державний суверенітет України соціальна безпека розглядається як «стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз» [2, с. 2].

Вперше термін «соціальна безпека» задекларовано у Всесвітній соціальній декларації (1995 р.), яка торкалася соціальних аспектів сталого розвитку, що покликані забезпечити соціальну безпеку у світі [3]. Згідно з Концепцією національної безпеки України соціальна безпека є складовою національної безпеки. Провідні вітчизняні вчені визначають соціальну безпеку як стан гарантованої та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [4].

Отже, забезпечення соціальної безпеки повинно сприяти захищеності соціальних інтересів, створенню оптимальних умов соціального розвитку, збереженню та розвитку людського потенціалу. Ключові засади державної

політики щодо національної безпеки у соціальній сфері визначені в Законі України «Про основи національної безпеки України»: це створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення зростання рівня життя і добробуту населення [1]. Саме в аспекті соціальної безпеки доцільно розглядати безпеку ринку праці, що є своєрідною її складовою. На думку вчених, основними складовими соціальної безпеки, через які виявляється рівень забезпечення соціальної безпеки, є добробут, рівень доходів населення, оплата праці, стан здоров'я, зайнятість, демографічна ситуація, соціально-класова диференціація, соціальний захист, пенсійне забезпечення тощо [5]. Безпека ринку праці та відносин зайнятості передбачає створення передумов для ефективного функціонування ринку праці та забезпечення захисту інтересів учасників ринкових відносин. У структурі соціальної безпеки безпека зайнятості займає одне з найважливіших місць (рис. 1).

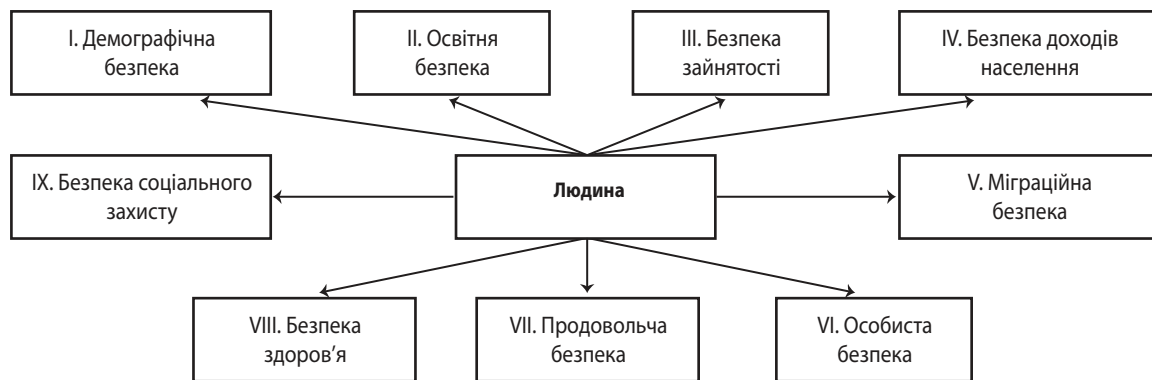


Рис. 1. Основні складові соціальної безпеки та місце людини в її структурі

Джерело: розроблено автором

рактизують процеси, які відбуваються на ринку праці, та надають можливість здійснити оцінку основних проблем і тенденцій, що мають місце у сфері зайнятості населення. З метою всебічного та комплексного аналізу показники стану ринку праці доцільно розглядати у динаміці, в розрізі галузей економічної діяльності та регіонів України. Крім того, необхідним є проведення детального моніторингу показників ринку праці. При цьому моніторинг має включати не лише визначення та оцінку конкретних показників (наприклад, попиту та пропозиції робочої сили за професійними групами, навантаження на одне вільне робоче місце, міграційних і демографічних показників), а й аналіз нормативно-правової бази у сфері соціально-трудова відносин, встановлення рівня її відповідності вимогам ЄС і вітчизняним реаліям життя. Забезпеченню соціальної безпеки також сприятиме постійний моніторинг системи соціального захисту населення, аналіз особливостей вітчизняної соціальної політики, залучення позитивного досвіду зарубіжних країн у цій сфері. Слід зазначити, що рівень якості трудового життя населення як важливий чинник його конкурентоспроможності в сучасних умовах набуває пріоритетності у забезпеченні не лише добробуту окремої особи, суспільства, але й зайнятості населення та безпеки ринку праці [7].

Взаємозв'язок усіх складових соціальної безпеки забезпечується факторами впливу, який вони здійснюють на розвиток як кожної окремої людини, працівника; так і трудового потенціалу в цілому.

Сучасний ринок праці можна визначити як систему соціально-економічних інститутів, що регулюють відносини між трьома суб'єктами соціальної системи (працівник, роботодавець, держава); при цьому сукупність цих відносин регламентує взаємні зобов'язання сторін відносно один одного і розподіляє суспільні блага, які одержує кожен з учасників цих відносин [6, с. 323].

Серед основних показників безпеки зайнятості, насамперед, особливої уваги заслуговують: кількість зайнятого населення та рівень зайнятості, кількість зареєстрованих безробітних і рівень безробіття, кількість економічно активного населення та рівень економічної активності, тривалість пошуку роботи тощо. Відповідні показники ха-

Сучасний розвиток вітчизняного ринку праці характеризується досить суперечливими тенденціями. Незважаючи на те, що вже протягом досить довгого часу діють базові суб'єкти ринку праці, існують передумови саме ринкової системи зайнятості, ще й досі стан формування ринкових механізмів у сфері соціально-трудова відносин не досяг завершеного рівня. Існує цілий ряд проблемних питань, серед яких: зростання масштабів безробіття, що носить застійний характер; невідповідність між наявністю робочої сили певної кваліфікації та вимогами роботодавців; відсутність дієвого механізму узгодження інтересів на ринку праці та ринку освітніх послуг; проблеми працевлаштування окремих соціально-демографічних груп населення, особливо мало захищених (молодь, особи перед пенсійного та пенсійного віку, інваліди, внутрішньо переміщені особи тощо); погіршення якості робочих місць; недостатній для задоволення основних потреб населення рівень оплати праці; міграція за кордон висококваліфікованих кадрів. Недосконалість є і механізм ринку праці та державна політика у сфері зайнятості.

Розглянемо деякі особливості розвитку вітчизняного ринку праці більш детально. Показовою є інформація Державної служби статистики України за останні 11 років в динаміці, з урахуванням місцевості (табл. 1).

Таблиця 1

Показники економічної активності, зайнятості та безробіття за 2008–2015 рр.

Показники	2008	2011	2012	2013	2014	2015	2018
Економічно активне населення у віці 15–70 років, усього, тис. осіб	22397,4	22056,9	22011,5	21980,6	19920,9	18097,9	17939,5
Рівень економічної активності, усього, %	63,3	64,3	64,6	65,0	62,4	62,4	62,6
Рівень економічної активності у міських поселеннях, %	62,4	62,6	63,3	63,4	62,6	63,1	63,5
Рівень економічної активності у сільській місцевості, %	65,6	68,1	67,7	68,5	61,8	60,8	60,6
Рівень зайнятості, усього, %	59,3	59,2	59,7	60,3	56,6	56,7	57,1
Рівень зайнятості у міських поселеннях, %	58,2	57,6	58,5	58,9	56,9	57,4	58,1
Рівень зайнятості у сільській місцевості, %	61,8	63,0	62,7	63,5	55,9	55,1	55,0
Рівень безробіття усього, %	6,4	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	8,8
Рівень безробіття у міських поселеннях, %	6,7	8,0	7,6	7,1	9,2	9,0	8,6
Рівень безробіття у сільській місцевості, %	5,7	7,5	7,4	7,3	9,5	9,4	9,2

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [8]

Так, за період з 2008 по 2018 рр. кількість економічно активного населення скоротилася на 19,9 %, в тому числі за останні п'ять років – на 9,9 %. Показник економічної активності населення протягом аналізованого періоду також зменшується, при цьому особливо проблемним це питання залишається у сільській місцевості: якщо у містах можна простежити навіть незначне підвищення рівня економічної активності (на 1,1 в.п.), то у сільській місцевості зменшення аналізованого показника становило 5 відсоткових пунктів. Розглядаючи рівень зайнятості та його динаміку, слід зазначити, що до 2013 року спостерігалася тенденція до незначного його збільшення, однак нестабільна політична ситуація та конфлікт на сході країни спричинили різке зниження показника у 2014 році (для порівняння: у році рівень зайнятості становив 60,3 %, у 2014 році – 56,7 %). Відповідна тенденція зберігається як у містах, так і у сільській місцевості. Загальне зменшення рівня зайнятості протягом аналізованого періоду становило: у міських поселеннях – 0,1 відсоткових пунктів, у сільській місцевості – 6,8 відсоткових пунктів. Відповідно, рівень безробіття збільшився на 2,4 відсоткових пунктів і досяг максимального свого значення у 2014 році (9,3 %). Причинами такого явища стала велика кількість переселенців зі сходу країни, які втрапили свої помешкання та робочі місця, і були вимушені виїхати до інших регіонів України. У 2018 році показник безробіття незначно зменшився, однак все ж залишається високим (8,8 %). Рівень безробіття у сільській місцевості (9,2 % у 2018 році) перевищує рівень безробіття у містах (8,6 % у 2018 році).

Темп зростання показника безробіття протягом 2008–2018 рр. у містах становив 1,9 відсоткових пункти; у сільській місцевості – 3,5 відсоткових пункти. Таким чином, проблемна ситуація у сфері сільської зайнятості спричинена, насамперед, відсутністю достатньої кількості робочих місць, недостатнім розвитком соціальної інфраструктури, низькою інвестиційною активністю на селі.

Розглянемо показники ринку праці в розрізі регіонів України (табл. 2).

За даними регіонального аналізу підтверджується досить складна ситуація у сфері зайнятості та безробіття у східних регіонах України. Так, найбільш високими показниками рівня безробіття у 2018 році характеризувалися Луганська (15,1 %), Донецька (14,0 %) та Кіровоградська (11,6 %) області, в той час як у 2008 році найвищі показники безробіття мали західні регіони: Рівненська (8,8 %), Тернопільська (8,8 %), Житомирська (8,7 %) області. Наразі спостерігається зростання рівня безробіття майже у всіх регіонах України.

Відносно невисокі показники рівня безробіття у 2018 році мали: Київська область (6,3 %), Одеська область (6,4 %), м. Київ (6,2 %), Харківська область (5,3 %).

У трійку лідерів за показниками рівня зайнятості у 2018 році входять: м. Київ (62,6 %), Дніпропетровська область (58,6 %) та Харківська область (61,4 %), тобто промислово розвинуті регіони України, що характеризуються високою підприємницькою активністю та сприятливим інвестиційним кліматом. У 2008 році ситуація була дещо іншою: лідерами по рівню зайнятості населення були м. Київ (64,4 %), Донецька область (60,7 %) та Київська область (60,1 %). Наразі показники зайнятості у цих регіонах значно зменшилися.

Щодо рівня економічної активності, то слід зазначити найвищі показники у 2018 році у м. Києві (66,8 %). У 2008 році лідерами були м. Київ (66,9 %), Херсонська область (64,9 %). Найменший рівень економічної активності у 2018 році мають: Донецька область (58,1 %), Тернопільська область (58,8 %), Волинська область (55,9 %). У 2008 році серед регіонів із найнижчим рівнем економічної активності були Івано-Франківська (58,0 %) та Тернопільська області (58,2 %). В цілому по країні рівень економічної активності населення зменшився. Серед основних причин зниження економічної активності у Донецькій та Луганській областях – напружена ситуація у зоні бойових дій у зв'язку з воєнно-політичним конфліктом; у інших регіонах – значне відставання ціни робочої сили від її реальної вартості, низький рівень оплати праці; недостатня дер-

Показники економічної активності, зайнятості та безробіття населення за регіонами України

Регіони	Рівень економічної активності, %		Рівень зайнятості, %		Рівень безробіття, %	
	2008 р.	2018 р.	2008 р.	2018 р.	2008 р.	2018 р.
Україна	63,3	62,6	59,3	57,1	6,4	8,8
Вінницька	62,7	63,0	58,7	56,8	6,4	9,9
Волинська	64,1	55,9	58,8	49,5	8,3	11,4
Дніпропетровська	63,0	63,6	59,9	58,6	5,1	8,0
Донецька	64,4	58,1	60,7	50,0	5,7	14,0
Житомирська	64,5	64,2	58,9	57,5	8,7	10,4
Закарпатська	64,0	60,6	59,9	54,5	6,4	10,0
Запорізька	63,3	63,0	59,5	56,7	6,0	9,9
Івано-Франківська	58,0	60,3	53,4	55,6	7,9	7,8
Київська	63,8	62,5	60,1	58,5	5,8	6,3
Кіровоградська	63,6	61,6	58,5	54,5	8,0	11,6
Луганська	62,1	67,0	58,0	56,9	6,6	15,1
Львівська	62,2	61,1	57,5	56,8	7,6	6,9
Миколаївська	64,3	64,3	58,9	58,1	8,3	9,6
Одеська	60,6	61,1	57,9	57,2	4,5	6,4
Полтавська	63,7	62,0	59,6	55,1	6,5	11,2
Рівненська	63,0	62,8	57,4	56,8	8,8	9,7
Сумська	64,2	64,0	59,4	58,4	7,4	8,7
Тернопільська	58,2	58,8	53,1	52,7	8,8	10,4
Харківська	63,2	64,9	59,8	61,4	5,3	5,3
Херсонська	64,9	64,1	59,5	57,5	8,3	10,3
Хмельницька	64,6	61,0	59,4	55,9	8,0	8,4
Черкаська	63,9	63,8	58,6	57,7	8,2	9,6
Чернівецька	62,4	62,1	57,2	57,2	8,4	7,9
Чернігівська	64,8	64,1	59,8	57,3	7,6	10,6
м. Київ	66,9	66,8	64,9	62,6	3,1	6,2

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [8]

жавна підтримка підприємництва та розвитку різних форм зайнятості населення.

Важливим для детального аналізу ринку праці є визначення відповідних показників за віковими групами населення (табл. 3).

Проведений аналіз показників ринку праці за віковими групами засвідчив, що найбільший рівень економічної активності зареєстрований у вікових групах населення 35–49 років (84,7 % у 2018 році) та 40–49 років (86,0 % у 2018 році), тобто серед осіб середнього віку. Протягом аналізованого періоду зазначена тенденція не зазнала суттєвих змін. Водночас було зафіксоване зменшення показника економічної активності серед молоді (до 35 років), серед населення 35–39 років та осіб старшого віку (60–70 років).

Щодо показників зайнятості – слід відзначити тенденцію до їх зниження по більшості вікових груп населення.

Особливо гостро проблема працевлаштування постає серед молоді. З одного боку, особи молодого віку здатні швидко оволодівати новими знаннями, опанувати необхідні вміння та навички, гнучко адаптуватися до нового робочого місця, однак, з іншого боку, молоді складніше знайти роботу через відсутність або брак практичного досвіду та саме тих компетенцій, які необхідні конкретному роботодавцю.

Схожими тенденціями характеризується і рівень безробіття серед молоді. Так, цей показник є найбільшим у вікових категоріях населення 15–24 років (17,9 % у 2018 році) та 25–29 років (9,8 % у 2018 році). Таким чином, саме молоді потребує додаткового захисту з боку держави з метою забезпечення конкурентоспроможності цієї категорії населення на ринку праці.

Серед показників економічної активності, зайнятості та безробіття за рівнем освіти простежується загальна

Таблиця 3

Показники економічної активності, зайнятості та безробіття населення за віковими групами

Вікові групи населення	Рівень економічної активності		Рівень зайнятості		Рівень безробіття	
	2008 р.	2018 р.	2008 р.	2018 р.	2008 р.	2018 р.
15–24 роки	43,0	33,7	37,3	27,6	13,3	17,9
25–29 років	82,2	79,6	76,4	71,8	7,0	9,8
30–34 роки	85,0	83,3	80,3	75,9	5,4	8,9
35–39 років	87,2	84,7	82,7	76,7	5,2	9,5
40–49 років	85,0	86,0	79,8	79,4	6,1	7,7
50–59 років	63,5	70,7	61,0	65,5	4,0	7,4
60–70 років	21,8	13,2	1,8	13,2	0,0	0,2

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [8]

тенденція скорочення рівня зайнятості та підвищення рівня безробіття у 2018 році порівняно з 2008 роком (табл. 4).

Так, найвищими показниками економічної активності, зайнятості та практично найнижчим рівнем безробіття характеризується населення із повною вищою освітою. Цілком логічним є той факт, що особи з базовим, початковим рівнем освіти або взагалі без освіти мають найнижчий рівень економічної активності та зайнятості.

Саме це і підтверджує аналіз статистичних даних. Досить високий рівень безробіття серед населення з базовою вищою освітою (15,0 % – у 2018 році; 10,0 % – у 2008 році)

пояснюється низьким попитом роботодавців та відсутністю відповідних нормативно-правових характеристик щодо цієї категорії.

Розглядаючи попит і пропозицію на ринку праці у динаміці, слід зазначити поглиблення дисбалансу між ними. Розбалансованість ринку праці спричиняє зниження рівня життя населення та негативним чином позначається на соціальній безпеці держави.

Розглядаючи стан ринку праці з точки зору структури зайнятості населення за видами економічної діяльності, слід значити таке (табл. 5).

Таблиця 4

Показники економічної активності, зайнятості та безробіття населення за рівнем освіти

Рівень освіти	Рівень економічної активності		Рівень зайнятості		Рівень безробіття	
	2008 р.	2018 р.	2008 р.	2018 р.	2008 р.	2018 р.
Повна вища	79,4	77,5	76,1	71,5	4,2	7,8
Базова вища	57,6	58,0	51,8	49,3	10,0	15,0
Неповна вища	72,1	67,1	67,2	62,4	6,8	7,0
Повна загальна середня	63,1	48,0	58,4	43,2	7,4	10,0
Базова загальна середня	37,7	19,6	35,6	17,0	5,6	13,3
Початкова або без освіти	21,1	4,6	21,0	4,4	0,3	-

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [8]

Таблиця 5

Зайняте населення за окремими видами економічної діяльності (тис. осіб)

Вид економічної діяльності	2008 р.	2018 р.	
		усього	у % до 2008 року
Сільське, лісове та рибне господарство	3322,1	2937,6	88,4
Промисловість	3871,4	2426,0	62,7
Будівництво	1043,4	665,3	63,8
Транспорт, складське господарство, поштова діяльність	1465,8	995,1	67,9
Фінансова та страхова діяльність	394,9	214,0	54,2
Державне управління*	1067,5	939,3	88,0
Освіта	1702,4	1416,5	83,2
Охорона здоров'я та надання соціальних допомог	1369,9	995,4	72,7

* у 2018 році, крім державного управління, враховується діяльність у сфері оборони, а також кількість тимчасових працівників, які були залучені до підготовки та проведення виборів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [8]

Так, скорочення кількості зайнятого населення відбулося за всіма основними галузями економічної діяльності. Однак особливо це явище стосувалося будівництва, фінансової та страхової діяльності, промисловості, транспорту, що можна пояснити складною економічною та політичною ситуацією в державі, що спричинила масове скорочення персоналу, а в особливо складних випадках – ліквідацію підприємств та організацій.

Згідно з аналізом статистичних даних щодо кількості зайнятого населення за професійними групами можна зробити висновок про певне підвищення зайнятих у категоріях законодавців, професіоналів і представників сфери торгівлі та послуг (табл. 6).

Водночас за іншими категоріями зайнятих відбулося зменшення їх чисельності. Щодо структури зайнятих, то переважну частину загальної їх кількості у 2008 році скла-

Таблиця 6

Зайняте населення 15–70 років за професійними групами

Професійні групи	2008 р.		2018 р.	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Усього	20972,3	100,0	16360,9	100,0
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери	1572,9	7,5	1320,4	8,1
Професіонали	2726,4	13,0	3012,3	18,4
Фахівці	2411,8	11,5	1832,8	11,2
Технічні службовці	734,0	3,5	474,8	2,9
Працівники сфери торгівлі та послуг	2957,1	14,1	2739,8	16,7
Кваліфіковані робітники сільського, лісового, рибного господарства	230,7	1,1	120,9	0,8
Кваліфіковані робітники з інструментом	2831,3	13,5	1902,0	11,6
Робітники з обслуговування та експлуатації устаткування	2642,5	12,6	1826,9	11,2
Найпростіші професії	4865,6	23,2	3131,0	19,1

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [8]

дали представники найпростіших професій (23,2 %), працівники торгівлі та послуг (14,1 %), кваліфіковані робітники з інструментом (13,5 %) та професіонали (13,0 %). У 2018 році ця структура мало чим змінилася: трійку «лідерів» становили представники найпростіших професій (19,1 %), професіонали (18,4 %) та працівники сфери торгівлі та послуг (16,7 %).

Таким чином, сучасний ринок праці характеризується такими тенденціями: дисбаланс між попитом і пропозицією (трудонадлишковий ринок праці, що обумовлює високий показник навантаження осіб, які шукають роботу, в розрахунку на 10 робочих місць); неефективне використання трудового потенціалу, зокрема, на молодіжному ринку праці через відсутність необхідного досвіду роботи у молоді; посилення процесів урбанізації (зростання рівня безробіття більш високими темпами у сільській місцевості, ніж у містах), скорочення кількості зайнятого населення за основними видами економічної діяльності.

На думку вчених, для створення ефективної системи формування і використання трудового потенціалу необхідним є запровадження дієвої системи правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів та інформаційного забезпечення міграційного простору, інституціоналізації відносин зайнятості, політики доходів та оплати праці, регулювання ринку праці [7].

Покращенню ситуації у сфері зайнятості та забезпечення ефективного функціонування ринку праці сприятиме цілий комплекс заходів, серед яких:

- формування механізму ефективної взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг шляхом за-

лучення роботодавців до визначення навчальними закладами напрямів підготовки фахівців; надання баз практики та стажувань для студентів; підвищення кваліфікації; проведення так званих «занять на виробництві» (навчальних занять для студентів, які проводяться провідними спеціалістами підприємств, установ та організацій на їх матеріально-технічній базі) тощо;

- надання дотацій тим роботодавцям, які приймають молодих працівників на перше робоче місце (виплата дотацій при цьому повинна здійснюватися з другого року роботи молодого працівника); надання податкових пільг для підприємств, що приймають на роботу осіб молодого віку;
- створення нормативно-правових, економічних та інформаційних умов для формування нових робочих місць (зокрема, поширення інноваційних форм зайнятості, інформування населення щодо умов та особливостей заснування власної справи та ведення бізнесу);
- впровадження системи освіти впродовж життя, що особливо актуальне для осіб старшого віку;
- застосування механізму оплачуваних громадських робіт з метою залучення безробітного населення;
- формування системи постійного моніторингу показників ринку праці, зокрема, попиту та пропозиції, заробітної плати та рівня доходів громадян, демографічних та міграційних процесів тощо, з метою аналізу стану ринку праці та вчасного реагування на зміни відповідних індикаторів, а та-

кож проведення ефективної державної політики у сфері зайнятості та соціально-трудових відносин;

- удосконалення нормативно-правової бази соціально-трудових відносин та приведення її відповідно як до вимог Європейського співтовариства, так і до реалій сьогодення.

В контексті соціальної безпеки держави вищезазначені заходи сприятимуть підвищенню ефективності використання трудового потенціалу, удосконаленню структури доходів населення, забезпеченню певного рівня добробуту суспільства. Все це стане можливим за рахунок забезпечення продуктивної зайнятості; зниження рівня безробіття, в тому числі прихованого; створення нових робочих місць, застосування інноваційних форм зайнятості та само зайнятості населення; розвиток підприємництва.

Розглядаючи економічні відносини на ринку праці з точки зору забезпечення соціальної безпеки, вітчизняні науковці визначають провідну роль держави у сфері соціально-трудових відносин, що має своє вираження у таких напрямках діяльності, як: створення умов для підвищення соціально-економічної активності населення; застосування сучасних мотиваційних і стимулювальних механізмів високопродуктивної праці; забезпечення достатнього життєвого рівня кожної людини на основі здійснення зваженої активної політики доходів; упровадження гнучкої, динамічної системи оплати праці; розширення заходів активної політики на ринку праці, зокрема створення робочих місць у секторі громадських робіт, будівництві інфраструктури тощо [5].

Висновок. Таким чином, однією із основних взаємопов'язаних складових соціальної безпеки, поряд із демографічною, освітньою, продовольчою, міграційною, особистою безпекою, безпекою здоров'я, є безпека зайнятості. З урахуванням цілого ряду проблемних тенденцій розвитку вітчизняного ринку праці доцільним є визначення комплексу заходів щодо покращення ситуації, які не лише сприятимуть підвищенню рівня зайнятості та якості соціально-трудових відносин, а й здійснюватимуть позитивний вплив на соціальну безпеку держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030964.html
2. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради. 1996. Ст. 2.
3. Коленда Н. В. Соціальна безпека населення та її складові. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer30/776.pdf>
4. Гнибіденко І. Ф., Колот А. М., Новикова О. Ф. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 292 с.
5. Скуратівський В., Линдюк О. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення. *Вісник НАДУ: соціальна і гуманітарна політика*. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-28.pdf>
6. Баланда А. Л. Державне регулювання ринку праці в контексті забезпечення національної безпеки України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1 (21). С. 323–329.
7. Статівка Н. В. Зайнятість і регіональний ринок праці в забезпеченні конкурентоспроможності та соціальної безпеки Харківського регіону. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-2/doc/2/12.pdf>
8. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

- Balanda, A. L. "Derzhavne rehulivannia rynku pratsi v konteksti zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [State regulation of the labor market in the context of ensuring national security of Ukraine]. *Universytetski naukovi zapysky*, no. 1 (21) (2007): 323-329.
- "Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy" [Declaration of State Sovereignty of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady* (1996).
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua/>
- Hnybidenko, I. F., Kolot, A. M., and Novikova, O. F. *Sotsialna bezpeka: teoriia ta ukrainska praktyka* [Social Security: Theory and Ukrainian Practice]. Kyiv: KNEU, 2006.
- Kolenda, N. V. "Sotsialna bezpeka naselennia ta yii skladovi" [Social security of the population and its components]. <http://www.sworld.com.ua/konfer30/776.pdf>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030964.html
- Skurativskiy, V., and Lyndiuk, O. "Sotsialna bezpeka ukrainskoho suspilstva ta shliakhy yii zabezpechennia" [Social Security of Ukrainian Society and Ways of Securing it]. *Visnyk NADU: sotsialna i humanitarna polityka*. <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-28.pdf>
- Stativka, N. V. "Zainiatist i rehionalnyi rynek pratsi v zabezpechenni konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi bezpeky Kharkivskoho rehionu" [Employment and regional labor market in ensuring competitiveness and social security of Kharkiv region]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-2/doc/2/12.pdf>

Стаття надійшла до редакції 31.07.2019